

ارزیابی عوامل مؤثر بر باززنده سازی بافت تاریخی با رویکرد توسعه گردشگری (نمونه موردی: شهر خوی)

علی خضرلوی اقدم

دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

کریم حسین‌زاده دلیر^۱

استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران

علیرضا سلطانی

استادیار گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه علمی و کاربردی شهرداری، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۷/۰۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱۱

چکیده

گردشگری در جهان به عنوان یکی از صنایع سودآور مورد توجه کشورها می‌باشد. در کشور ایران با توجه به اینکه دارای ارزش‌های تاریخی، فرهنگی و طبیعی غنی می‌باشد میتوان با برنامه‌ریزی مناسب، گردشگر زیادی جذب کرد که در این میان بافت تاریخی شهر خوی از نظر میراث فرهنگی و جاذبه‌های توریستی از ارزش‌های بسیار بالایی برخوردار است. در این مقاله به دنبال بررسی رابطه بین باززنده‌سازی بافت تاریخی و گسترش گردشگری و شناسایی مهمترین معیارهای تعیین کننده جهت باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری می باشد. تحقیق حاضر به لحاظ هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی و به لحاظ روش تحقیق پیمایشی و جامعه آماری افراد بالای ۱۸ سال و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۹ نفر برای شهروندان و ۲۰ نفر کارشناسان بافت تاریخی شهر خوی به عنوان نمونه‌ی آماری برآورد گردید. شیوه نمونه‌گیری، نمونه‌گیری ترکیبی هدفمند است و به تعداد ۳۷۹ پرسشنامه در بین سرپرستان خانوار محدوده مورد مطالعه توزیع گردید. چهار معیار کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیستمحیطی به عنوان معیارهایی برای ارزیابی باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری انتخاب گردید و به منظور تحلیل داده‌ها، از آزمون رگرسیون خطی چند متغیره و فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده شده است. بر اساس فرایند تحلیل شبکه‌ای در بافت تاریخی شهر خوی معیار اقتصادی و کالبدی بیشترین تأثیر را در باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی از نظر کارشناسان دارد و با توجه به مدل رگرسیون خطی چند متغیره معیار اقتصادی جهت باززنده‌سازی با رویکرد گردشگری بیشترین اهمیت و اولویت را کسب کرده است.

کلمات کلیدی: باز زنده‌سازی شهری، بافت تاریخی، مدل تحلیل شبکه‌ای، شهر خوی.

مقدمه و بیان مسأله تحقیق

در کشورهای توسعه یافته‌ای که دارای میراث فرهنگی - تاریخی‌اند، حفظ و احیای بافت تاریخی شهر در چارچوب سازمان فضایی آن و توسعه فضاهای جمعی، همواره جایگاهی ارجمند داشته و همیشه نیز با موفقیت همراه بوده است. از این منظر، بافت‌های تاریخی همواره نه مانند موجودیتی کهن و منسوخ و مزاحم بلکه فرصتی استثنایی برای کنترل حجم ساخت و سازها و نیز نمادی از سوابق فرهنگی و مدنی شهر به شمار آمده است (قادری و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۱). ایران به دلیل داشتن سابقه طولانی در شهرنشینی دارای بافت‌های تاریخی ارزشمندی در شهرهای کهن خود است. که تحولات زندگی شهرنشینی دهه‌های اخیر، بافت‌های شهری را با مشکلات عدیده‌ای در ابعاد مدیریتی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، تأسیسات و تجهیزات شهری و ... مواجه ساخته است که همه این عوامل دست به دست هم داده و زمینه‌ی مناسبی را برای فرسودگی این بافت‌های با ارزش و تاریخی فراهم نموده است (اسدیان و سیاحی، ۱۳۹۰: ۱۴۲). ارزش‌های فرهنگی - تاریخی معماری ایرانی، همچون میراثی گرانبها از آموزه‌های نسل‌های گذشته است که به یادگار مانده‌اند و میبایست به نسل‌های آینده انتقال یابند. چرا که، یک شهر بدون عناصر تاریخی‌اش که بیانگر هویت تاریخی و فرهنگی آن است، همانند انسانی است که پس از گذشت سالیانی از عمر خود هیچ‌گونه خاطره‌ای در ذهنش ترسیم نکرده باشد. خوشبختانه در حال حاضر، حفظ آثار گذشته و باززنده‌سازی^۱ آنها، تبدیل به عملی همه گیر در اقصی نقاط جهان گردیده است. به نحوی که هرکجا اثری از فرهنگ گذشته یافت میشود، بحث حفظ و بازنمایی آن نیز مطرح میگردد (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۸). باززنده‌سازی به واسطه دمیدن زندگی جدید در کالبد قدیم بنای تاریخی، تداوم حیات آن را با توجه به نیاز جامعه تضمین می‌کند و از طرفی با ایجاد رابطه مستقیم میان بناها و زندگی مردم، پلی میان گذشته و حال میسازد و ارزش‌های تاریخی را به بطن زندگی امروزی پیوند می‌زند (مهدی‌نژاد و باشتنی، ۱۳۹۴: ۹۰).

محدوده بافت‌های تاریخی و قدیمی به علت وجود جاذبه‌های نوستالژیک، معماری، فرهنگی و بناهای ارزشمندی که نمادی از شرایط اقتصادی، اعتقادی و اجتماعی آن دوران میباشد از مقاصد مهم گردشگری به شمار می‌روند (کردوانی و موردغفاری، ۱۳۹۰: ۲۰). ناحیه‌ی تاریخی شهرها، غالباً در بر گیرنده‌ی بازارهای سنتی، مراکز تاریخی و فرهنگی به عنوان مراکز گردشگری و مرکز کارکردی هر شهر را تشکیل می‌دهند (علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲). رویکرد گردشگری در زمینه احیای بافت‌های قدیمی شهرها به ویژه بافت‌هایی که از ارزش تاریخی و هویتی برخوردارند بسیار مورد توجه واقع شده است چرا که گردشگری علاوه بر اینکه محرکه توسعه و رونق اقتصادی محله و احیای فرهنگ و هویت بافت‌های تاریخی و قدیمی میشود (گردانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۷) گردشگری به سبب رشد سریع اقتصادی و افزایش درآمدها به ویژه در کشورهای آسیایی و افزایش رقابت بین کشورها برای بازاریابی توریسم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Scott & Cooper, 2010: 1172).

از آنجایی که صنعت گردشگری به عنوان یکی از صنایع و عوامل مهم و مؤثر در برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی کشور تلقی میشود (زاهد، ۱۳۸۴: ۳۷) می‌تواند فرصت‌های جدید درآمد، اشتغال، کاهش فقر و

¹. Reutilization

تبادلات فرهنگی را فراهم آورد (Dritsakis, 2010:12). شایان ذکر است که گردشگری یک موتور محرک با تمرکز خاص در سطح منطقه‌ای است، که تأثیر ملی آن نیز مهم و قابل توجه است (Ferreira & Estevo, 2009). آشنایی با فرهنگ‌های گوناگون به ویژه فرهنگ گذشتگان و نمودهای کالبدی آن در قالب میراث فرهنگی، ابنیه و بافت‌های تاریخی، انگیزه اساسی در حوزه گردشگری به شمار می‌آید و این امر گردشگری را به صنعتی پر رونق در حوزه بافت تاریخ بدل کرده است (Chen & Chen, 2010). بطوریکه بسیاری از کشورها این صنعت را به عنوان منبع اصلی درآمد، اشتغال، رشد بخش خصوصی و توسعه ساختار زیربنایی می‌دانند (Lee et al, 2011:413 & Tohid, 2011:207). از طرفی دیگر گسترش گردشگری می‌تواند انسجم و محافظت از میراث فرهنگی، منابع محیطی را به دنبال داشته باشد (Anderson, 2011:2).

بافت‌های تاریخی در شهرهای ایران به جهت دارا بودن قدمت تاریخی زیاد و داشتن آثار و ابنیه با ارزش تاریخی که تاکنون حفظ و نگهداری شده‌اند می‌تواند در جذب گردشگر به بافت تاریخی شهرها نقش مهمی ایفا کند که از جمله این بافت‌های تاریخی میتوان به شهر خوی اشاره کرد. بافت تاریخی شهر خوی همچون سایر شهرهای ایران و جهان دستخوش تغییرات گسترش شهری شده و تداخل سبک‌ها و شیوه‌های معماری در آن باعث ناهماهنگی بسیاری در چهره آن و فرسوده شدن این بافت شهری شده است. که این شهر با ۳۹۲ هکتار بافت فرسوده، بعد از شهر ارومیه، دارای بیشترین بافت فرسوده در بین شهرهای استان آذربایجانغربی میباشد؛ و بافت تاریخی خوی شامل بازار، مسجد مطلب خان، مسجد سیدالشهدا و دروازه سنگی در هسته مرکزی شهر قرار دارد که قسمتی از بافت فرسوده است. بنابراین این شهر به خاطر دارا بودن ارزش‌های تاریخی و جذب گردشگر از جمله ضروریات احیاء و باززنده‌سازی بافت تاریخی میباشد. اقدامات نوسازی و احیاء بافت‌های تاریخی در شهر خوی با وجود پتانسیل‌های لازم جهت جذب گردشگر فراگیر نبوده و خلاءهایی در این زمینه مشاهده میشود، نوسازی و احیاء بافت‌های تاریخی محورهای تاریخی شهر خوی به صورت تک بنا صورت گرفته است. عدم امنیت، کمبود خدمات و تأسیسات شهری، عدم مشارکت مردم، عدم حسن تعلق مردم ساکن بافت‌ها در برخی محورها سبب بروز مشکلاتی شده و سبب شده تا اقدامات نوسازی و احیاء آن‌ها را با مشکل و موانع برخورد کنند.

در این مقاله هدف شناسایی عوامل مؤثر در باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی؛ بررسی و شناسایی مهمترین معیار تعیین کننده جهت باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری میباشد. در راستای مقاله حاضر سؤال زیر مطرح میگردد:

مؤثرترین معیار تعیین کننده جهت باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

بافت تاریخی: ابنیه و فضایی که قبل از 1300 هجری شمسی شکل گرفته و به ثبت آثار ملی رسیده یا قابلیت ثبت شدن را دارا میباشد. در مورد اینگونه بافتها، ضوابط و مقررات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ملاک عمل خواهد بود (مطوف، خدائی، ۱۳۸۸).

باززنده‌سازی: باززنده‌سازی بافت قدیم مورد توجه برنامه‌ریزان شهری، معماران اقتصاددانان و جامعه‌شناسان بوده و هر متخصصی نحوه نگرش خاصی نسبت به آن دارد. جامعه‌شناسان بیشتر از هر چیز مجذوب اثرات اجتماعی باززنده‌سازی بر روی عموم مردم، افزایش شغل و بهبود کیفیت زندگی، تأثیر بر روی ساکنین و باززنده‌سازی فرهنگی محیط می‌باشند. جنبه اساسی و بسیار مهم باززنده‌سازی به ویژگی‌های تغییرات در جامعه معاصر و ساختار اجتماعی، به خصوص به کاهش تعداد شاغلین در بخش صنعت، افزایش افراد طبقه متوسط و افزایش مداوم دارایی‌های افراد محدود طبقه مرفه بستگی دارد. خصوصیت گروه‌های مختلف اجتماعی، به چگونگی نیاز آنها به مسکن، به مؤهبت اجتماعی و سن آنها بستگی دارد. آگاهی از نیازها و رفتار این گروه‌ها، برداشت آنها از مکان و فضا، ارتباطات، ابزار و وسایل و حتی رنگ‌های که می‌تواند احساس راحت بودن در فضا را به آنها بدهد، حائز اهمیت بسیار می‌باشد. در روند باززنده‌سازی، این نکته بسیار اهمیت دارد که حفظ طولانی مدت ابنیه‌ها با توجه به سابقه تاریخی و نیز آینده آن در نظر گرفته شود (یغمایی، ۱۳۹۱: ۲). هسته باززنده‌سازی دارای مؤلفه‌هایی به شرح زیر است:

- نگهداری^۱: به معنای مراقبت و حفظ دائمی بافت، محتوی و جایگاه قرارگیری یک مکان است و باید آن را با تعمیر متمایز دانست. تعمیر مستلزم مرمت و بازسازی است و بر همین اساس باید ملاحظه شود.
- مراقبت^۲: به معنای نگهداری از بافت یک مکان به شکل فعلی خود و به تأخیر انداختن فساد و ویرانی آن است.
- بازسازی^۳: به معنای بازگردانی یک مکان به وضعیت شناخته شده است و وجه تمایز آن، به کارگیری مصالح (کهنه یا نو) در بافت می‌باشد که نباید آن را با بازآفرینی یا بازسازی فرضی که خارج حوزه این منشور است، اشتباه کرد.
- سازگاری^۴: به معنای تعدیل و تبدیل یک مکان است؛ به نحوی که برای کاربری به شکل مورد نظر مناسب و هم‌سازگار باشد (امین بیدختی، شریفی، ۱۳۹۴: ۲۳۶).

گردشگری: در رابطه با گردشگری تعاریف زیادی از گردشگری (برحسب دیدگاه‌های مختلف) وجود دارد. گلدنر و ریچی (۲۰۱۱) معتقدند که هرگونه تعریف جامع واژه گردشگری باید چهار عنصر را دربر داشته باشد که عبارتند از: گردشگر، مشاغل ارائه‌دهنده کالا و خدمات گردشگری، از فرایندها، فعالیت‌ها و سیاستگذاران جامعه یا منطقه میزبان و در نهایت جامعه میزبان. بنابراین گردشگری «عبارت است از پیامدهایی که ناشی از کنش و واکنش بین گردشگران، عرضه‌کنندگان خدمات گردشگری، دولت یا جامعه میزبان و محیط پیرامون دخیل در جذب و میزبانی از گردشگران است» (Goeldner & Ritchie, 2011:3).

با توجه به عنوان مقاله حاضر و پرسش اصلی تحقیق و بر مبنای مطالعات صورت گرفته، پژوهش‌ها را میتوان به چند دسته عمده تقسیم نمود: ۱. پژوهش‌هایی که با موضوع حفاظت و باززنده‌سازی بافت‌های فرسوده ۲. پژوهش‌هایی که با موضوع حفاظت و باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی؛ ۳. و پژوهش‌هایی که با موضوع ساماندهی، بازآفرینی و

1. Maintenance

2. Restoration

3. Reconstruction

4. Adaption

حفاظت و باززنده سازی بافت های فرسوده و تاریخی با رویکرد گردشگری؛ که در ادامه به نمونه هایی با این موضوعات پرداخته میشود:

اوزلم گزی (۲۰۰۹) در مطالعه ای تحت عنوان "باززنده سازی و افزایش هویت شهری" به بررسی راهکارهای بهسازی و باززنده سازی نواحی مسکونی غیرمعمور و فرسوده در شهر آنکارا می پردازد و باززنده سازی و نوسازی این مناطق را استراتژی فضایی جهت هویت بخشیدن به ساکنان این مناطق و افزایش تجهیزات مورد نیاز شهروندان می داند.

کردوانی و مورد غفاری (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان "توریسم و رویکرد نوسازی در طراحی بافت های تاریخی شهری مطالعه موردی (شهر اصفهان)" با روش میدانی، کتابخانه ای و اسنادی ضمن نشان دادن قابلیت ها و توان های گردشگری محور تاریخی شهر اصفهان نتیجه می گیرند مرمت، نوسازی و احیا و باز زنده سازی بناهای تاریخی محورها با تغییر کاربری آن ها یا بدون تغییر کاربری در آن نقش بسیار مهمی در زمینه توریسم شهر خواهد داشت.

کلانتری و بخشی (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان "ارزیابی راهکارهای احیاء و باززنده سازی بافت قدیم شهر یزد با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) (مورد مطالعه: برزن شش بادگیر" با استفاده از تکنیک فرایند تحلیل سلسله مراتبی به بررسی راهکارهای بهبود و ارتقاء مؤلفه های اجتماعی، اقتصادی، عملکردی و کالبدی بافت برزن شش بادگیر شهر یزد از طریق شناسایی و ارزیابی مهمترین معیارهای تأثیرگذار در امر احیاء و باززنده سازی این برزن و اولویت بندی آنها به منظور ارتقاء سطح کیفی برزن پرداخته اند. که نتایج تحقیقات آنان حاکی از این است که اثر «عامل عملکردی» در احیاء و باززنده سازی محدوده مورد مطالعه بیشتر از عوامل دیگر بوده است.

امین بیدختی و شریفی (۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان "تدوین راهبردهای باززنده سازی بافت قدیم شهر سمنان با استفاده از تکنیک های FAHP و SWOT" با هدف تدوین و اولویت بندی راهبردهای باززنده سازی بافت قدیم انجام گرفته است. که شاخص های سنجش مؤلفه های باززنده سازی احیاء و تعیین نقاط قوت و ضعف، تهدید و فرصت ها با بهره گیری از آزمون t استیوندت انجام گرفته است. و با استفاده از تکنیک سوات راهبردهای مؤثر باززنده سازی بافت قدیم تدوین و با بهره گیری از FAHP اولویت بندی شده است. نتایج تحقیقات آنان حاکی از این است که سه راهبرد بازنگری در سیاست های اطلاع رسانی از جمله برگزاری کارگاه های آموزشی و اطلاع رسانی به مردم و بازاریان و سرمایه گذاران در خصوص فرصت های سرمایه گذاری، آموزش به ساکنان بافت قدیم در خصوص نحوه نگهداری و حفظ محل سکونت خود و تهیه نقشه جامع زیرساخت ها جهت هماهنگی ارائه خدمات مؤثرترین راهبردهای باززنده سازی بافت قدیم شهر سمنان هستند.

حکیمی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان "راهبردهای باززنده سازی میدان های تاریخی (نمونه موردی: میدان صاحب آباد تبریز)" با استفاده از ابزار پرسشنامه و تحلیل سوات به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت ها و تهدیدها و ارائه راهبردهای باززنده سازی میدان تاریخی صاحب آباد تبریز پرداخته اند. و نتایج تحقیق آنان حاکی از این است که میدان صاحب آباد با نقاط قوت و ضعف و تهدیدهایی روبه روست ولی پتانسیل تبدیل شدن به یک مرکز فرهنگی و تاریخی در سطح شهر و منطقه را دارد.

نوریان و فلاح زاده (۱۳۹۴) در مقاله ای با عنوان "بازآفرینی بافت قدیم شهر آمل مبتنی بر استراتژی توسعه گردشگری و برنامه ریزی راهبردی سناریویی" به شناسایی مؤلفه های تأثیرگذار بر بازآفرینی بافت قدیم آمل مبتنی بر توسعه

گردشگری شهری پرداخته‌اند. که با بهره‌گیری از تکنیک SWOTET مسیرهای راهنمای کلیدی توسعه گردشگری را تدوین کردند. و نتایج تحقیقات آنان حاکی از این است که مؤلفه‌های مکانی (نظیر جاذبه‌های تاریخی و مذهبی و فضاهای میزبانی از نمایشگاه‌ها و رخدادهای)، مؤلفه‌های اقتصادی (نظیر بازار و خرده‌فروشی) و مؤلفه‌های فرهنگی، بیشترین تأثیر را بر توسعه گردشگری آمل دارند.

مجتبی‌زاده خانقاهی و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان "تأثیر باززنده‌سازی بافت تاریخی بر توسعه گردشگری" با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه به بررسی رابطه بین باززنده‌سازی بافت تاریخی و گسترش گردشگری ناحیه ۲ از منطقه ۱۲ تهران پرداخته‌اند. نتایج تحقیقات آنان حاکی از این است که رابطه تنگاتنگی میان باززنده‌سازی بافت‌های فرسوده و توسعه گردشگری وجود دارد که با رعایت حفظ شکل و تاریخی بودن این بناها و افزایش امکانات حمل و نقل و دسترسی هر چه راحت‌تر به مکان‌های تاریخی میتوان به توسعه هر چه بیشتر گردشگری در بافت‌های فرسوده پرداخت.

همان‌گونه که بررسی پیشینه موضوع نشان می‌دهد در تحقیقات انجام شده در رابطه با موضوع در بسیاری از آنها تنها به ارائه راهبردهای باززنده‌سازی بافت‌های فرسوده و شناسایی مهمترین عامل جهت باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی و فرسوده بسنده شده است. لذا در تحقیق حاضر سعی بر باززنده‌سازی و شناسایی مهمترین عوامل باززنده‌سازی با رویکرد گردشگری میباشد.

روش تحقیق

مقاله حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت و گردآوری اطلاعات و داده‌ها از نوع توصیفی-تحلیلی و پیمایشی میباشد. که ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با خبرگان فهرستی از عوامل مؤثر بر باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی شناسایی گردید و سپس این شاخص‌ها در قالب پرسشنامه تنظیم گردید و سپس بافت تاریخی شهر خوی از لحاظ این عوامل بررسی و ارزیابی گردید. جامعه آماری مورد بررسی در این پژوهش شامل افراد بالای ۱۸ سال شهر خوی همچنین متخصصین و کارشناسان و خبره‌ها در زمینه گردشگری میباشد.

حجم نمونه مورد مطالعه با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۹ نفر تعیین گردید. و افراد بصورت تصادفی انتخاب شدند. و ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه و سنجش متغیرهای تحقیق بر اساس طیف لیکرت انجام یافته است. که سؤالات آن از پیمایش‌های مختلفی که در مورد تأثیر باززنده‌سازی بر گردشگری در کشورمان و کشورهای دیگر انجام پذیرفته اقتباس گردیده است. در این تحقیق چهار معیار کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی به عنوان معیارهایی برای تبیین باززنده‌سازی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری انتخاب گردید.

در مجموع ۲۱ گویه برای متغیرها در پرسشنامه طراحی شد، که برای سنجش شاخص اقتصادی ۷ گویه و برای شاخص اجتماعی ۶، برای کالبدی ۵ گویه و برای زیست‌محیطی ۳ گویه در قالب پرسشنامه طراحی گردید. پس از تعیین شاخص‌های لازم در پرسشنامه، روایی و پایایی آن تأیید گردید. برای سنجش اعتبار پرسشنامه از روش اعتبار صوری و محتوایی از نظر صاحب‌نظران و متخصصان استفاده گردید، بدین صورت که بعد از تنظیم پرسشنامه و قبل از اجرای آن پرسشنامه در اختیار صاحب‌نظران قرارگرفت و مورد بازبینی گردید و بعد از تأیید، پرسشنامه‌ی نهایی در بین جامعه نمونه توزیع و جمع‌آوری گردید. و برای بررسی روایی گویه‌ها ضریب آلفای کرونباخ بکار بسته شد. بر

اساس محاسبات صورت گرفته چون ضریب آلفای تمامی سؤالات پرسشنامه بزرگتر از ۰/۶ است، ضرورتی برای حذف هیچ کدام از سؤالات نبود. ضریب آلفای تمامی متغیرهای بکار رفته در این تحقیق بدین صورت است (جدول شماره ۱). اقتصادی (۰,۷۶)، اجتماعی (۰,۷۱)، کالبدی (۰,۶۹)، زیست محیطی (۰,۵۳).

جدول شماره (۱): ضریب روایی متغیرها و شاخص‌های تحقیق

ردیف	شاخص	تعداد زیر معیار گویه	آلفای کرونباخ
۱	اقتصادی	۷	۰,۷۶
۲	اجتماعی	۶	۰,۷۱
۳	کالبدی	۵	۰,۶۹
۴	زیست محیطی	۳	۰,۵۳

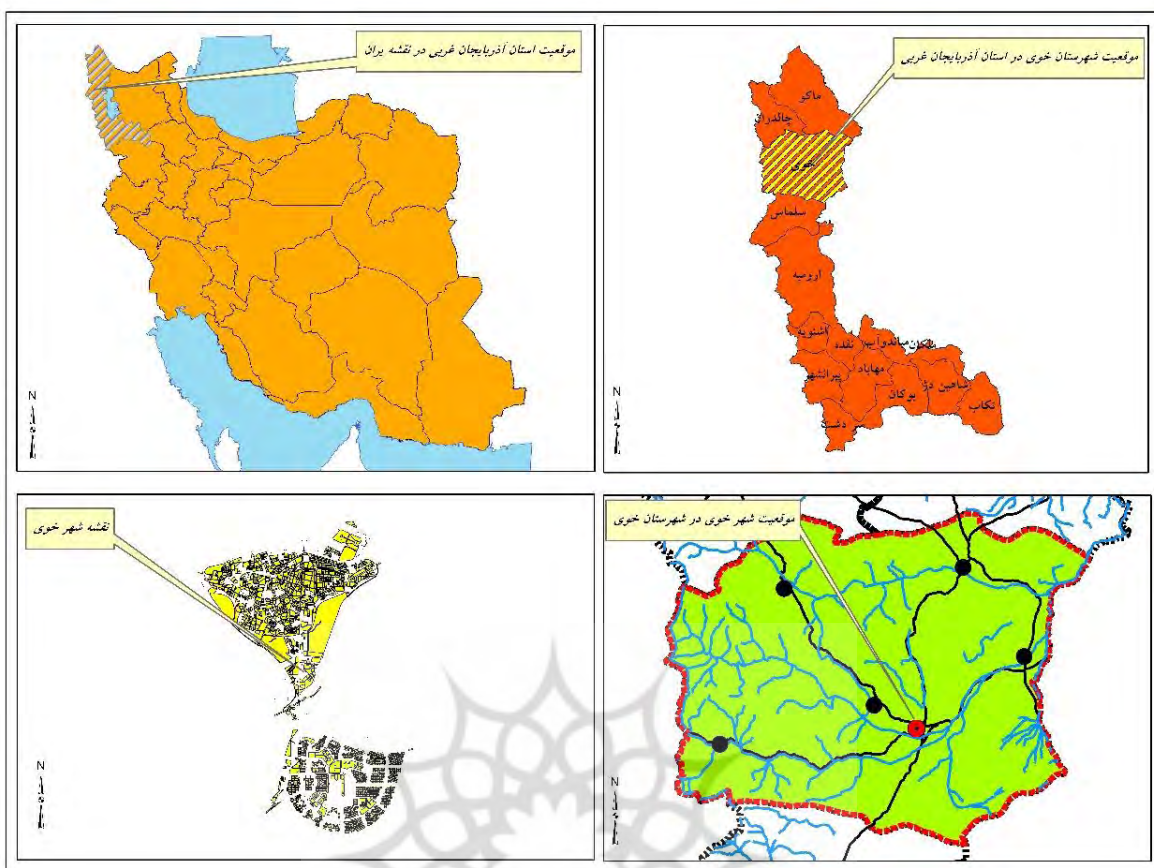
در پژوهش حاضر با توجه به سؤال مطرح شده و موضوع مورد مطالعه، ترکیبی از روش‌های تحلیل آماری و نرم افزار SPSS بکار رفت که در بخش تحلیل داده‌ها با SPSS به منظور بررسی مؤثرترین عامل در احیاء بافت تاریخی با رویکرد توسعه گردشگری شهر خوی از آزمون رگرسیون خطی چند متغیره استفاده شد. همچنین به منظور تعیین مهمترین معیارهای تعیین کننده جهت باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری از فرایند تحلیل شبکه‌ای^۱ بهره گرفته شده است. ساعتی^۲ روش ANP را برای حل مسایلی که وابستگی بین گزینه‌ها یا معیارها را دارند پایه‌ریزی کرد (Monavvarian et al, 2011:541). ANP از سه گام اصلی: پایه ریزی مدل و ساختار مسئله، تشکیل ماتریس مقایسات زوجی و بردارهای تقدم و ارائه سوپر ماتریس تشکیل میشود (Liao et al, 2011:1326).

محدوده مورد مطالعه

شهرستان خوی با وسعتی بالغ بر ۵۵۴۸ کیلومتر مربع در شمال غربی ترین نقطه^۱ ایران و آذربایجان و در مرز کشور ترکیه واقع شده است. فاصله آن از تهران ۷۸۰ و از تبریز ۱۶۵ کیلومتر است. شهر خوی در ۱۳۵ کیلومتری ارومیه، مرکز استان آذربایجان غربی قرار دارد. جاده ترانزیتی ایران-اروپا از ۳۰ کیلومتری آن عبور می کند و با فاصله ۶۷ کیلومتری از مرز ترکیه واقع شده است. شهر خوی در دشتی نسبتاً وسیع در شمال غربی ایران در استان آذربایجان غربی قرار گرفته و بعد از ارومیه دومین شهر استان آذربایجان غربی است. این شهر از شمال به شهرستان های ماکو و چالدران، از جنوب به شهرستان سلماس، از شرق به شهرستان مرند و از غرب به ترکیه محدود می شود. خوی با وسعتی حدود ۶۰۰۰ کیلومترمربع، وسیع ترین شهرستان استان است و مطابق سرشماری، در سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۳۴۸،۶۶۴ نفر جمعیت داشته است.

^۱. Analytical Network Process

^۲. Saaty

شکل شماره ۱: نقشه موقعیت جغرافیایی شهر خوی

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق

جهت تحلیل داده‌های مرتبط با سوال که تاثیرگذارترین معیار بر باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری شهر خوی، از روش تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شده است که جدول زیر به عنوان اولین خروجی، تعداد مدل، متغیرهای وارد شده و متغیرهای خارج شده به مدل و همچنین -روش مورد استفاده برای ورود متغیرها به مدلها را نشان می‌دهد. در پژوهش حاضر پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری بر اساس متغیرهای عامل اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی از یک مدل رگرسیون و روش Enter استفاده شده است.

جدول شماره (۲) مشخصات مدل (تعداد مدل، متغیرهای وارد شده و...)

Variables Entered/Removed ^b			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	زیست محیطی کالبدی اقتصادی اجتماعی	.	Enter

a. All requested variables entered.
b. Dependent Variable:

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول بعدی خلاصه آماره‌های مربوط به پردازش مدل را نشاط می‌دهد، که در پژوهش حاضر برابر با یک مدل است. Model تعداد مدل تشکیل شده را نشان می‌دهد که در پژوهش حاضر برابر با یک مدل است. R به ضریب همبستگی چندگانه معروف است و میزان همبستگی چندگانه بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته را نشان می‌دهد. مقدار این ضریب بین (۰) تا (۱) نوسان دارد. هر چه مقدار این ضریب به (۱) نزدیکتر باشد، نشان از همبستگی قوی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته دارد و هر چه مقدار آن به (۰) نزدیکتر باشد، دلالت بر همبستگی ضعیف بین آنها دارد. که عدد مذکور در پژوهش حاضر ۰٫۹۵۰ بدست آمده که به عدد یک نزدیکتر است و نشان از همبستگی قوی بین متغیرهای مستقل یعنی عوامل زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی متغیر وابسته یعنی احیاء بافت تاریخی شهر خوی دارد (جدول شماره ۳). با توجه به جدول شماره (۲) R Square به مجذور ضریب همبستگی چندگانه و یا ضریب تعیین معروف بوده و با علامت R^2 نوشته می‌شود. این ضریب میزان تبیین واریانس و تغییرات متغیر وابسته توسط مجموعه متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد. مقدار این ضریب نیز بین (۰) تا (۱) نوسان دارد. هر چه مقدار این ضریب به عدد (۱) نزدیکتر باشد، نشان از آزادی آن دارد که متغیرهای مستقل توانسته‌اند میزان زیادی از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند و بر عکس، هر چه مقدار ضریب تعیین به (۰) نزدیکتر باشد، دلالت بر نقش کمتر متغیرهای مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته دارد. عدد مزبور در پژوهش حاضر ۰٫۸۳۷ بدست آمده که به عدد یک نزدیکتر می‌باشد و در نتیجه میتوان گفت که عوامل مورد مذکور توانسته است بیشتر تغییرات (واریانس) احیاء بافت تاریخی شهر خوی تبیین کند. در جدول شماره (۳) مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰٫۷۸۶ است که نشان می‌دهد متغیرهای مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) توانسته‌اند ۷۸٫۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته (احیاء بافت تاریخی شهر خوی) را تبیین کنند. بنابراین مابقی این تغییرات (۲۱٫۴ درصد) که به مجذور کمیت خطا (e^2) معروف است، تحت تاثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشد.

جدول شماره (۳) خلاصه آماره‌های مربوط به برازش مدل

Model Summary ^b				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.950 ^a	.837	.876	12.21650

a. Predictors: (Constant), زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی

b. Dependent Variable: احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی

منبع: یافته های تحقیق

جدول شماره (۴) نتایج تحلیل واریانس را نشان می‌دهد. در این جدول منبع تغییرات متغیر وابسته در دو منبع رگرسیون (Regression) و باقیمانده (Residual) نشان داده شده و برای هر یک از این منابع، مجموع مجذورات، درجه آزادی و میانگین مجذورات آمده است. آنچه در جدول شماره (۳) برای ما مهم می‌باشد مقدار F است که نشان‌دهنده آن است که آیا مدل رگرسیونی تحقیق مدل مناسبی است یا خیر. به عبارتی، آیا متغیرهای مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) قادرند به خوبی تغییرات متغیر وابسته (احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی) را توضیح دهند یا خیر، تشخیص این موضوع، با معنی داری مقدار F در سطح خطای کوچکتر یا بزرگتر از ۰,۰۵ امکان‌پذیر است. در پژوهش حاضر بر اساس نتایج جدول شماره (۴) مقدار بدست آمده F (۳۹,۱۷۵) که در سطح خطای کوچکتر از ۰,۰۱ معنی‌دار است و نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) از قدرت تبیین بالایی برخوردار بوده و قادرند به خوبی میزان تغییرات و واریانس متغیر وابسته (احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی) را توضیح دهند.

جدول شماره (۴) جدول تحلیل واریانس (آزمون F)

ANOVA ^b						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	15241.261	1	5080.420	39.175	.000 ^a
	Residual	1641.672	378	149.243		
	Total	16882.933	379			

a. Predictors: (Constant), زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی

b. Dependent Variable: احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی

منبع: یافته های تحقیق

جدول بعدی (شماره ۴) نتایج مربوط به به ضرایب تاثیر رگرسیونی متغیرهای مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) بر متغیر وابسته (احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی) را نشان می‌دهد. ضرایب رگرسیون استاندارد شده به ما کمک می‌کنند تا سهم نسبی هر متغیر مستقل در تبیین تغییرات متغیر وابسته (رقابت‌پذیری استان گیلان) را مشخص کنیم. مقایسه متغیرها نشان می‌دهد که:

اولاً تاثیر هر چهار متغیر مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) بر احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی معنی‌دار است به خاطر اینکه سطح خطای مقدار T آنها کمتر از ۰,۰۵ می‌باشد، نشان‌دهنده این است که چهار متغیر مذکور بر متغیر احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی تاثیر دارند. ثانیاً متغیرهای اقتصادی با ضریب رگرسیونی (۰,۵۱۲)، کالبدی با ضریب (۰,۴۶۹)، زیست محیطی (۰,۳۹۵) و متغیر اجتماعی با ضریب (۰,۳۲۴) به ترتیب بالاترین تاثیر رگرسیونی را روی متغیر احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی را دارند (جدول شماره ۵).

جدول شماره (۵) نتایج مربوط به ضرایب تاثیر رگرسیونی و همبستگی متغیرهای مستقل مورد مطالعه بر متغیر وابسته (احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی)

Coefficients ^a						
Model	Standardized Coefficients			Correlations		
	Beta	t	Sig.	Zero-order	Partial	Part
1	(Constant)		-.062	.952		
	زیست محیطی	.395	3.834	.008	.777	.698
	اجتماعی	.324	3.551	.027	.731	.610
	اقتصادی	.512	4.736	.001	.۸۸۷	.819
	کالبدی	.۴۶۹	4.139	.۰۲۸	.۷۶۲	.627

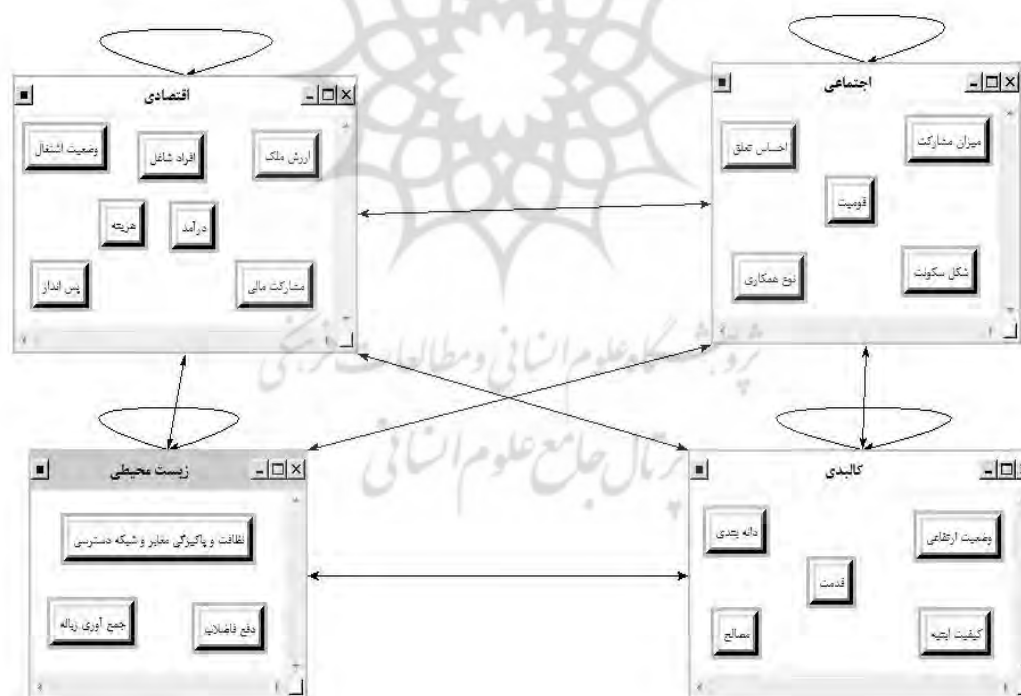
a. Dependent Variable: احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی

منبع: یافته های تحقیق

کاربرد ANP برای ارزیابی مؤثرترین عامل در احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی

در گام بعد جهت بررسی میزان اثرگذاری هریک از عوامل مورد بررسی در احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی از فرایند تحلیل شبکه ای (ANP) استفاده شده است.

معیارها در چهارخوشه شامل معیارهای کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی قرار گرفتند. در ذیل هر خوشه دسته ای از عناصر قرار دارند. این عناصر علاوه برآنکه در داخل خوشه به هم مرتبط می باشند، در بین خوشه ها نیز وابستگی دارند که این وابستگی در شکل شماره (۱) نشان داده شده است.

شکل شماره (۱): ساختار شبکه ای عوامل مورد بررسی

مقایسه زوجی درون خوشه ها

چنانچه پیشتر اشاره شد، در داخل هر خوشه مجموعه ای از معیارها قرار دارند که عناصر خوشه باهم مقایسه شدند، مقایسه عناصر هر خوشه در مدل ANP شبیه روش AHP است. که در جدولهای ذیل به بررسی مهمترین و ارجحیت هر یک از زیرمعیارهای مربوط به معیارهای مورد مطالعه آورده شده است.

جدول شماره (۶): مقایسه زوجی عناصر درون خوشه اقتصادی

عنوان	وضعیت اشتغال	درآمد	افراد شاغل	هزینه	پس انداز	ارزش ملک	مشارکت مالی	وزن
وضعیت اشتغال	1	2	3	3	4	5	7	0.42
درآمد	0.5	1	2	2	2	4	5	0.24
افراد شاغل	0.333	0.5	1	2	2	3	4	0.123
هزینه	0.333	0.5	0.5	1	2	3	3	0.044
پس انداز	0.25	0.5	0.5	0.5	1	2	3	0.054
ارزش ملک	0.2	0.25	0.333	0.333	0.5	1	3	0.074
مشارکت مالی	0.143	0.2	0.25	0.333	0.333	0.333	1	0.044
مجموع	*	*	*	*	*	*	*	1

منبع: یافته های تحقیق

جدول شماره (۷): مقایسه زوجی عناصر درون خوشه اجتماعی

عنوان	احساس تعلق	میزان مشارکت	نوع همکاری	قومیت	شکل سکونت	وزن
احساس تعلق	1	2	2	3	3	0.35
میزان مشارکت	0.5	1	2	3	3	0.019
نوع همکاری	0.5	0.5	1	2	2	0.23
قومیت	0.333	0.333	0.5	1	1	0.20
شکل سکونت	0.333	0.333	0.5	1	1	0.14
مجموع	*	*	*	*	*	1

منبع: یافته های تحقیق

جدول شماره (۸): مقایسه زوجی عناصر درون خوشه کالبدی

عنوان	دانه بندی	قدمت	مصالح	کیفیت ابنیه	وضعیت ارتفاعی	وزن
دانه بندی	1	1	1	2	4	0.282
قدمت	1	1	1	2	3	0.266
مصالح	1	1	1	2	2	0.245
کیفیت ابنیه	0.5	0.5	0.5	1	1	0.123
وضعیت ارتفاعی	0.333	0.333	0.333	0.5	1	0.083
مجموع	*	*	*	*	*	1

منبع: یافته های تحقیق

جدول شماره (۹): مقایسه زوجی عناصر درون خوشه زیست محیطی

عنوان	نظافت و پاکیزگی معابر و شبکه دسترسی	جمع آوری زباله	دفع فاضلاب	وزن
نظافت و پاکیزگی معابر و شبکه دسترسی	1	2	2	0.29
جمع آوری زباله	0.5	1	2	0.54
دفع فاضلاب	0.5	0.5	1	0.16
مجموع	*	*	*	1

منبع: یافته های تحقیق

مقایسه زوجی خوشه‌ها

در این مرحله معیارهای کنترلی و خوشه‌ها با هم مقایسه می‌شوند. برای حصول اطمینان از سازگاری مقایسه‌های انجام شده، ضریب سازگاری [CI] محاسبه شده است و براساس شاخص‌های ساعتی متناسب با تعداد سطرهای ماتریس وزن‌ها این اطمینان حاصل شد، که ماتریس‌ها سازگار هستند. جدول شماره (۶) وزن مقایسه‌ها و وزن نسبی خوشه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۱۰): ماتریس مقایسه زوجی و وزن خوشه‌ها

عنوان	اقتصادی	کالبدی	زیست محیطی	اجتماعی	وزن
اقتصادی	1	2	3	4	0.463
کالبدی	0.5	1	2	3	0.275
زیست محیطی	0.333	0.5	1	3	0.176
اجتماعی	0.333	0.5	0.333	1	0.085
مجموع	*	*	*	*	1

منبع: یافته های تحقیق

نتایج حاصل از مقایسه زوجی از خوشه‌ها نشان می‌دهد، از میان معیارهای کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، معیار اقتصادی با اثرات ۰,۴۶۳ از ارجحیت و تأثیرگذاری بیشتری برخوردار است. پس از این معیار، شاخص کالبدی نسبت به دیگر شاخص‌ها در مرتبه دوم ارجحیت و تأثیرگذاری بر روی احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی را دارد.

نتیجه‌گیری

بافت‌های تاریخی موجود در هسته‌های اولیه شهرها بخش جدایی‌ناپذیری از هویت شهر و شهروندان به شمار می‌رود. به همین لحاظ بی‌توجهی به آن موجب محو این ارزش‌های محیطی می‌شود. بدیهی است ارزشهای محیطی یاد شده تنها متعلق به مالکان نبوده بلکه به تمام شهروندان تعلق دارد و از این منظرگاه حفظ و پایداری هویت سیمای شهری نه تنها یک اصل بلکه وظیفه است. یکی از رویکردهایی که در سالهای اخیر به عنوان ابزاری برای باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی مورد استفاده قرار گرفته است، گردشگری می‌باشد. مرور مطالعات انجام گرفته همانطور که در پیشینه تحقیق ارائه گردید. در راستای تحقیق حاضر نشان می‌دهد پژوهشهای زیادی با موضوع حفاظت و باززنده‌سازی بافت‌های فرسوده و حفاظت و باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی و ساماندهی، بازآفرینی و حفاظت و باززنده‌سازی بافت‌های فرسوده و تاریخی با رویکرد گردشگری صورت گرفته است و به شناسایی مهمترین معیارهای باززنده سازی بافت‌های تاریخی پرداخته‌اند ولی مرور مطالعات انجام گرفته نشان می‌دهد محدود مطالعه‌ای در رابطه با باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد توسعه گردشگری وجود دارد (یزدانی و همکاران (۱۳۹۶) بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری با رویکرد گردشگری پایدار با تلفیق مدل‌های برنامه ریزی راهبردی و تحلیل شبکه در شهر خوی). بررسی تحقیقات صورت گرفته در راستای تحقیق حاضر نشان از آن است که به بحث شناسایی مهمترین عوامل در راستای باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی با رویکرد گردشگری به منظور تسریع فرایند مورد نظر توجه نشده است تنها به ارائه راهکارها بسنده گردیده است و با مدل ANP تنها اولویت‌بندی راهکارها را انجام داده است. در تحقیق حاضر مؤلفه‌های اصلی باززنده‌سازی بافت تاریخی به تفکیک اقتصادی، اجتماعی، کالبدی، زیست‌محیطی شناسایی شدند در این شناسایی از مدل تحلیل شبکه‌ای با بهره‌گیری از نرم افزار Super Decision و آزمون تحلیل رگرسیون خطی چند متغیره استفاده گردید، که در روش رگرسیون خطی چند متغیره، شهروندان و اهالی بافت تاریخی شهر خوی مورد آزمون قرار گرفته شده و در روش تحلیل شبکه‌ای از روش دلفی و نظر ارشناسان در راستای شناسایی عوامل مؤثر در باززنده‌سازی بافت تاریخی استفاده شده است. با توجه به اینکه گردشگری فعالیتی است که به شیوه‌های گوناگون بر احیاء و باززنده‌سازی فضاهای تاریخی شهر تأثیر می‌گذارد و دارای اهمیت فراوانی در توسعه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی بافت‌های تاریخی است. آنچه که مسلم می‌نماید، وجود رابطه دو سویه میان باززنده‌سازی فضاهای شهری کهن و توسعه گردشگری تاریخی است. بدین منظور شناسایی زیرمجموعه‌های این عوامل و همچنین مؤثرترین این عوامل می‌تواند در ارائه راهکارهای و الویت‌بندی راهکارهای ارائه شده در امر باززنده‌سازی مسیرگشا باشد. در تحقیق حاضر ابتدا در روش رگرسیون خطی چند متغیره مشخص گردید که عوامل مذکور در باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی تأثیر بسازی دارند، ضریب همبستگی چندگانه این مهم را نشان می‌دهد. هر چه مقدار این ضریب به عدد (۱) نزدیکتر باشد، نشان

از آزادی آن دارد که متغیرهای مستقل توانسته‌اند میزان زیادی از واریانس متغیر وابسته را تبیین کنند، عدد مزبور در پژوهش حاضر ۰,۸۳۷، بدست آمده که به عدد یک نزدیکتر می‌باشد و در نتیجه میتوان گفت که عوامل مورد مذکور توانسته است بیشتر تغییرات (واریانس) احیاء بافت تاریخی شهر خوی تبیین کند. در ادامه مدل رگرسیون خطی چند متغیره، ضرایب تاثیر رگرسیونی متغیرهای مستقل (زیست محیطی، کالبدی، اقتصادی و اجتماعی) بر متغیر وابسته (احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی) را نشان داده شد، نتایج این مرحله‌هاز مدل نشان داد که اولاً هر چهار متغیر مذکور بر متغیر احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی تاثیر دارند. ثانیاً متغیرهای اقتصادی با ضریب رگرسیونی (۰,۵۱۲)، کالبدی با ضریب (۰,۴۶۹)، زیست محیطی (۰,۳۹۵) و متغیر اجتماعی با ضریب (۰,۳۲۴) به ترتیب بالاترین تاثیر رگرسونی را روی متغیر احیاء و باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی را دارند. در ادامه با استفاده از مدل تحلیل شبکه‌ای که از نظر کارشناسان استفاده شده است مشخص گردید که در بین عوامل مؤثر در باززنده سازی بافت تاریخی شهر خوی عامل اقتصادی و کالبدی به ترتیب بیشترین تاثیر را در باززنده‌سازی بافت تاریخی شهر خوی رداشته‌اند.

منابع

- امین بیدختی، علی‌اکبر؛ شریفی، نوید(۱۳۹۴)، تدوین راهبردهای باززنده‌سازی بافت قدیم شهر سمنان با استفاده از تکنیک‌های FAHP و SOWT، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۶، صص ۲۴۷-۲۳۴.
- اسدیان، فریده؛ سیاحی، زهرا (۱۳۹۰)، نقش الگوی مشارکت مردمی در بهسازی و نوسازی بافتهای فرسوده‌ی شهری با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی، مطالعه‌ی موردی(محلۀ عامری اهواز)، فصلنامه‌ی آمایش محیط، سال چهارم، شماره ۱۲، صص ۱۶۳-۱۳۹.
- بمانیان، محمدرضا؛ انصاری، مجتبی؛ الماسی‌فر، نینا(۱۳۸۹)، باززنده‌سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی، دو فصلنامه مدیر شهری، شماره ۲۶، صص ۲۶-۷.
- حکیمی، هادی؛ نظری، سلدا؛ نظری، نیلوفر(۱۳۹۴)، راهبردهای باززنده‌سازی میدان‌های تاریخی(نمونه موردی: میدان صاحب‌آباد تبریز)، نشریه علمی - پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی، سال ۱۹، شماره ۵۲، صص ۸۳-۶۵.
- زاهد، فیاض(۱۳۸۴)، دست‌آوردهای عملکرد ۸ ساله خاتمی در استان یزد، استانداری یزد.
- علی‌اکبری، اسماعیل؛ پوراحمد، احمد؛ اکبرنژادبایی، رضا(۱۳۹۱)، باز زنده سازی عملکردی بافت قدیم شهر بابل با رویکرد هم‌پیوندی با بافت جدید، فصل نامه آمایش محیط، شماره ۲۱، صص ۱۸-۱.
- قادری، اسماعیل؛ زمانی مقدم، افسانه؛ جلالی کنیمی؛ سیدهاشم(۱۳۹۱)، تدوین راهبردهای اجتماعی مدیریتی احیاء، توسعه و حفاظت بافتهای تاریخی مطالعه موردی منطقه ۱۲ شهرداری تهران، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال پنجم، شماره اول، صص ۹۷-۱۱۳.
- کردوانی، پرویز؛ موردغفاری، ونوس(۱۳۹۰)، توریسم و رویکرد نوسازی در طراحی بافتهای تاریخی شهری مطالعه موردی(شهر اصفهان)، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال هشتم، شماره ۳۰، صص ۳۱-۱۹.
- گردانی، هلاکو؛ زیاری، کرامت‌الله؛ دهقانپور، حسین(۱۳۹۵)، مشارکت در بهسازی و نوسازی محله درب شانزده(بافت قدیم شیراز) با تأکید بر رویکرد گردشگری، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ششم، شماره ۴، صص ۱۸۲-۱۶۵.
- کلانتری، محسن؛ بخشی، ابوذر(۱۳۹۳)، ارزیابی راهکارهای احیاء و باززنده‌سازی بافت قدیم شهر یزد با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)(مورد مطالعه: برزن شش بادگیر)، فصل‌نامه آمایش محیط، شماره ۳۱، صص ۲۸-۱.
- مجتبی زاده خاتقاهی، حسین؛ رحمتی، ملایی، علی؛ رحمتی ملایی، معصومه؛ شاهی پور، سونا(۱۳۹۴)، تأثیر باززنده سازی بافت تاریخی بر توسعه گردشگری، فصلنامه علمی و پژوهشی جغرافیا(برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال ۶، شماره ۱، صص ۱۰۸-۹۹.

مهدی نژاد، جمال‌الدین؛ باشتنی، پریساسادات (۱۳۹۴)، فرایند اعطای کاربری به مجموع تاریخی مسعودیه تهران مبتنی بر اصول باززنده‌سازی مجموعه‌های تاریخی و فرهنگی، دو فصلنامه علمی - پژوهشی مرمت و معماری ایران، سال پنجم، شماره ۹، صص ۸۷-۱۰۲.

مطوف، شریف؛ خدائی، زهرا (۱۳۸۸)، الگوی رونبختی، نوسازی و بهسازی بافتهای فرسوده شهری، مطالعات مدیریت شهری، سال اول، پیش شماره سوم، صص ۱۴۸-۱۲۷.

نوریان و فلاحزاده (۱۳۹۴)، بازآفرینی بافت قدیم شهر آمل مبتنی بر استراتژی توسعه گردشگری و برنامه‌ریزی راهبردی سناریویی، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، دوره ۲۰، شماره ۳، صص ۵۸-۴۳.

یغمایی، ستاره (۱۳۹۱)، باززنده‌سازی شهری و امکان مشارکت عمومی، مجله سازمان نوسازی شهر تهران، شماره ۴ و ۷.

Anderson, Wineaster, (2011), Linkages at Tourism Destinations. Retrieved from https://www.cett.es/fitxers/campushtml/MiniWebs/118/Anderson_Zanzibar.pdf.

Chen, C. F. & Chen, F. S. (2010), Experience Quality Perceived Value, Satisfaction and Behavioral Intentions for Heritage Tourists, *Tourism Management*, 3(1), 29-35.

Dritsakis, N. (2010), Tourism as A long-rune economic growth factor: an empirical investigation for Greece using causality analysis. Department of Applied Informatics, University of Macedonia Economics and Social Sciences.

Ferreira, J. and Estevao, C. (2009). "Regional Competitiveness of Tourism cluster: A Conceptual Model Proposal" Munich Personal RePEc Archive (MPRA), No. 14853, pp 1-18.

Goeldner, C. R., & Brent Ritchie, J. R. (2011). *Tourism Principle, Practices, Philosophies* (Eleventh Edition ed.). John Wiley & Sons Inc.

Lee, T.H. and Liu, R.T. (2011). Strategy formulation for the recreational areas of Central Taiwan: An application of SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threat) analysis *Journal of Hospitality Management and Tourism*, Vol.2, No.3, pp: 38-47.

Liao, S-K. and Chen, Y-C. and Chang, K-L. and Tseng, T-W. (2011). Assessing the performance of Taiwanese tour guides, *African Journal of Business Management*, vol.5, No.4, pp: 1325- 1333.

Monavvarian, A. and Fathi, M.R. and Zarchi, M.K. and Faghih, A. (2011). Combining ANP with TOPSIS in selecting knowledge management strategies (case study: Pars Tire Company), *European journal of scientific research*, vol.54, No.4, pp: 538- 546.

Ozlem Geuzey (2009); Urban regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization; *Cities*; vol.26.

Scott Noel and Cooper Chris, 2010, Innovation for sustainable urban tourism: Some thoughts on best practice, *Revista De Administracao Publica (RAP)*, Rio De Janeiro 44 (5): pp 1171-190. www.irandeserts.com.

Tohidy, F. (2011). Economic Impact of Tourism Industry, *International Journal of Business and Management*, vol. 6, No.8, pp: 206- 215.